

Жобаны Еуропалық
Одақ қаржыландырады

ҰХДБИ

mamapro

INSTITUTE FOR
WAR & PEACE REPORTING

ИНСТИТУТ РЕПОРТАЖЕЙ ВОЙНЫ И МИРА

ҚАМҚОРШЫЛАРҒА ҚАМҚОР БОЛУ

ҚАЗАҚСТАНДА МҮГЕДЕКТИГІ БАР
БАЛАЛАРДЫ АСЫРАП ОТЫРҒАН
АТА-АНАЛАР МЕН ОЛАРДЫҢ
ҚАМҚОРШЫЛАРЫНА
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ

POLICY BRIEF

Бұл жарияланымды Еуропалық
Одақ қаржыландырады. Оның
мазмұнына тек IWPR жауапты және
ол міндетті түрде Еуропалық
Одақтың көзқарасын білдірмейді.

2025

Жарияланым авторлары – Айгерім Кенжебекова мен Әлия Тлегенова. Айгерім – қоғамдық пен әлеуметтік саясат саласының сарапшысы, Әлия – қоғамдық саясат саласындағы саясаттанушы және зерттеуші.

«МАМА ПРО» ТУРАЛЫ

«Мама Про» әлеуметтік осал әйелдерді қолдау және дамыту ҚҚ 2018 жылы ерекше қажеттіліктері бар балалардың ата-аналары тарапынан құрылған. Қор кәсіпкерлік саласында өзекті білім алуға, психологиялық кеңес алуға, сондай-ақ баладан қол үзбей-ақ бизнес ашу және оны жүргізу дағдыларын меңгеруге көмектеседі. **Қордың миссиясы** – ерекше қажеттіліктері бар балаларды тәрбиелеп отырған отбасылардың өмір сапасын жақсарту.

IWPR ТУРАЛЫ

IWPR (Соғыс пен бейбітшілікті баяндау институты) қақтығыс, дағдарыс немесе өтпелі кезеңдегі елдерде жергілікті халықтың дауысын күшейтіп, оң өзгерістерге жол ашады. Жеккөрінішті тіл мен үгіт-насихат белең алып, журналистер мен азаматтық белсенділер шабуылға ұшыраған кезде, IWPR сенімді ақпарат таратып, қоғам үшін маңызды қоғамдық пікірталастарды қолдайды. Жаңа жалған ақпарат түрлері әлеуметтік араздықты күшейтіп, цифрлық қауіпсіздікке қатер төндіріп, журналистерге шабуылдарды жиілетіп жатқан қазіргі заманда IWPR-дың жергілікті дауыстарды қолдау миссиясы бұрынғыдан да маңызды бола түсті. IWPR-дың негізгі қызметі – журналистер мен азаматтық қоғам өкілдерінің қауымдастықты ақпараттандыруына, ағартуына және жұмылдыруына мүмкіндік беру арқылы сенімді, бейтарап ақпарат ағынын күшейту. *IWPR қоғамның өз шешімін өзі табуына көмектеседі, есептілік, сөз бостандығы және адам құқықтары үшін репортаж жасау мен адвокаттық қызмет жүргізу қабілетін арттыру арқылы жергілікті әлеуетті нығайтады.*

ЕУРОПАЛЫҚ ОДАҚ ТУРАЛЫ

Еуропалық Одақ — Еуропаның 27 елінен тұратын экономикалық және саяси одақ. Ол — адамның қадір-қасиетін құрметтеу, теңдік, заң үстемдігі және адам құқықтары, соның ішінде азшылықтардың құқықтарын құрметтеу құндылықтарына негізделген. Қоғам, ашықтық пен тиімді басқаруды, тұрақты дамуды жәрдемдеу үшін әжімнің пайдасына орай жанжалды, демократиялық және бейбіт түрде шешуді мақсат етеді.

МАЗМҰНЫ

- 05** Аннотация
- 07** Мәселе мен контекст
- 10** Ұсыныстар
- 14** Ұзақ мерзімді шаралар
- 15** Қорытынды

АННОТАЦИЯ

БҰЛ ҚҰЖАТТЫҢ МАҚСАТЫ

— мүгедектігі бар балаларды тәрбиелеп отырған ата-аналар мен қорғаншыларға психологиялық қолдауды Қазақстандағы мемлекеттік қызметтер жүйесіне интеграциялау бойынша нақты шараларды ұсыну. Құжат «Мама Про» ҚҚ зерттеуінің деректері мен халықаралық тәжірибелерге негізделген.

Мүгедектігі бар, ерекше қажеттіліктері бар немесе тәуекел тобына жататын балаларды тәрбиелеп отырған ата-аналар мен қамқоршылар, негізінен әйелдер, созылмалы стресс пен эмоционалдық күйзеліске ұшыраған жағдайда өмір сүріп жатыр. Ата-аналар мен қорғаншыларға арналған психологиялық көмек приоритет ретінде қарастырылмайды және жеке реабилитациялық бағдарламаға (ЖРБ), психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттеріне (ППТК), психологиялық-медициналық-педагогикалық қызмет (ПМПҚ) жанындағы сау бала кабинеті қызметіне және басқа мемлекеттік сервистерге енгізілмеген. Реабилитация және күтім процесінде серіктес ретінде ата-аналарды жүйелі қолдау механизмі жоқ.

«МАМА ПРО» НЕГІЗГІ ҰСЫНЫМДАРЫ:

- 1 Ата-аналар мен қорғаншыларға психологиялық қолдауды жеке реабилитациялық бағдарламаның (ЖБР) құрамына енгізу.
- 2 Психологиялық-педагогикалық түзету кабинеттерінің (ППТК) қызметінде отбасыларды психологиялық сүйемелдеу функциясын бекіту.
- 3 Бастапқы медициналық-санитарлық көмек (БМСК) стандарттарына мүгедектігі бар балалардың ата-аналарына міндетті психологиялық көмекті енгізу.
- 4 Ата-аналар қауымдастықтары мен ҮЕҰ бастамаларының дамуын мемлекеттік қаржыландыру және Міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру (МӘМС) тетіктері арқылы қолдау.

МӘСЕЛЕ МЕН КОНТЕКСТ

Қазіргі негізгі мәселе — мемлекет ата-аналардың психологиялық әл-ауқатын мүгедектігі бар балалары бар отбасыларға көрсетілетін жалпы қолдаудың бөлігі ретінде қарастырмайды.

Қазақстанда мүгедектігі бар және ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды тәрбиелеп отырған 103 мыңнан астам отбасы өмір сүреді. Халықаралық ұйымдардың зерттеулері бойынша, ерекше қажеттіліктері бар бала тәрбиелеп отырған отбасылар **«мүгедектік кедейшілігі»** жағдайында өмір сүреді (**ЭЫДҰ, ДДСҰ**). Балаға күтім жасау және оны бейімдеу шығындары жоғары болса да, ата-аналар жиі төмен табыспен, жұмыспен жартылай қамтылып, немесе толықтай жұмыстан бас тартуға мәжбүр, себебі балаға тұрақты күтім жасау қажет. Экономикалық осалдықпен қатар, ата-аналар мен қамқоршылар шамадан тыс **жоғары стресске ұшырайды**. Оның себептері медициналық немесе мінез-құлық ерекшеліктерімен қатар, әлеуметтік оқшаулану, түсіністіктің болмауы және жүйелі эмоционалдық қолдаудың жоқтығы болып отыр.

«МАМА ПРО» ҚҚ (2025) ЖҮРГІЗГЕН ҰЛТТЫҚ ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІНЕ СӘЙКЕС:

- 1** **40%** ата-аналар мен қамқоршылар тұрақты физикалық және эмоционалдық жүктемені бастан кешіреді;
- 2** **73%** бала болашағына қатысты үнемі алаңдайды және мазасызданады;
- 3** **Тағы 40%** әлеуметтік оқшаулануға жүйелі түрде тап болады, ал шамамен 20% үнемі жалғыздық сезінеді.

Бұл тәжірибені ата-аналардың және қамқоршылардың басым бөлігі өз күшімен өтуге мәжбүр. Респонденттердің жартысынан азы серіктес тарапынан тұрақты қолдау алады. Ал мемлекеттен келетін көмек, бір жағынан, қолжетімсіз болып отыр (**барлық қолдау көздері туралы тек 15% ата-ана хабардар**), екінші жағынан, кешенді тәсілге негізделмеген.

Халықаралық зерттеулер көрсеткендей, ақысыз және бөлінбеген күтім көлемі неғұрлым жоғары болса, мүгедектігі бар бала асырап отырған отбасыларда кедейлік, депрессия және әлеуметтік оқшаулану қаупі соғұрлым жоғары болады.¹ Халықаралық зерттеулер көрсеткендей, төленбейтін және өзара бөлінбеген күтім көлемі неғұрлым жоғары болса, мүгедектігі бар бала асырап отырған отбасыларда кедейлік, депрессия және әлеуметтік оқшаулану қаупі соғұрлым жоғары болады.

Халықаралық практика мүгедектігі бар бала асырап отырған ата-аналарды қолдау құралдары кең ауқымда барын көрсетеді. Алайда бұл шешімдерді тікелей көшіру Қазақстанның әлеуметтік және институционалдық ерекшеліктерін ескермей жүзеге аспайды.

ҚОЛДАНЫСТАҒЫ МҮМКІНДІКТЕР:

Дамыған инфрақұрылым: ХҚҚО, ПМПК, мектептер және емханалар жүйесі қазірдің өзінде бар және ата-аналарға психологиялық қолдауды енгізу үшін пайдаланылуы мүмкін.

Нормативтік база мен бағдарламалар: жеке реабилитациялық бағдарлама (**ЖРБ**), Міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру (**МӘМС**) және 2023 жылғы Әлеуметтік кодекс психологиялық көмекті қолданыстағы тетіктерге интеграциялау үшін формалды негіз қалыптастырады. Қолданыстағы бағдарламаларға шағын түзетулер енгізу осы қызметті институционализациялаудың алғашқы қадамы бола алады.

ҮЕҰ мен ата-аналар қауымдастықтарының белсенді секторы: ««Мама Про»», «Ерекше бақыт» немесе «Ерекше балалар ата-аналары одағы» сияқты ұйымдар **peer-to-peer** топтарын және психологиялық тренингтерді қазірдің өзінде өткізіп келеді. Бұл бастамаларды ауқымдандырып, мемлекеттік қаржыландыру арқылы, ұлттық жүйенің толыққанды элементіне айналдыра отырып қолдауға болады.

---

¹ Brehaut, J., Garner, R., Miller, A., Lach, L., Klassen, A., Rosenbaum, P., Kohen D. (2011). Changes Over Time in the Health of Caregivers of Children With Health Problems: Growth-Curve Findings From a 10-Year Canadian Population-Based Study. *American Journal of Public Health* 101, 2308-2316; Gallagher, S. and Whiteley J. (2013). The association between stress and physical health in parents caring for children with intellectual disabilities is moderated by children's challenging behaviours. *Health Psychology* 18(9), 1220-31: [doi: 10.1177/1359105312464672](https://doi.org/10.1177/1359105312464672). Epub 2012 Nov 5. PMID: 23129834.

ТЕЖЕЙТІН ФАКТОРЛАР:

Кадрлық тапшылық: ата-аналармен және ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеудің арнайы әдістемесін меңгерген мамандар саны, әсіресе өңірлерде шектеулі.

Аймақтық теңсіздік: ірі қалаларда жеке қызметтер мен ҮЕҰ бастамалары қолжетімді, ал ауылдық жерлерде ата-аналар көмекке қол жеткізу мүмкіндігінен іс жүзінде айырылған.

Әлеуметтік кедергілер мен стигма: Қазақстанда психологқа жүгіну мәдениеті әлі де жеткілікті дамымаған, ал психологқа бару көп жағдайда «әлсіздік» ретінде қабылданады.

ҰСЫНЫСТАР

Мүгедектігі бар балаларды асырап отырған ата-аналар мен қамқоршыларды тұрақты, әділ әрі ғылыми негізделген қолдау жүйесін құру үшін өзара байланысты бірқатар шараларды енгізу және денсаулық сақтау, білім беру және әлеуметтік қорғау жүйелерінің өзара іс-қимылын қамтамасыз ету қажет.

Осыған байланысты «Мама Про» қысқа мерзімді перспективада нормативтік-құқықтық базаны жетілдіруге қатысты төмендегі ұсынымдарды ұсынады:

1. ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІН ҚОҒАМДЫҚ КЕҢЕС ПЕН ҚР ЕҢБЕК ЖӘНЕ ХАЛЫҚТЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУ МИНИСТРЛІГІМЕН БІРГЕ ТАЛҚЫЛАУҒА ШЫҒАРУ

1. «Қамқоршыларға қамқор болу» зерттеуінің нәтижелері мен әзірленген ұсынымдарды Қоғамдық кеңес пен ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің Үйлестіру кеңесінде қарауға ұсыну. Бұл ұсынылған шараларды мүгедектігі бар және мүмкіндіктері шектеулі бала асырап отырған отбасыларды қолдауға бағытталған қолданыстағы және жоспарланып отырған мемлекеттік бағдарламаларға интеграциялау мақсатында қажет.

2. МҮГЕДЕКТІГІ БАР БАЛАЛАРДЫҢ АТА-АНАЛАРЫ, ҚАМҚОРШЫЛАРЫ ЖӘНЕ ЗАҢДЫ ӨКІЛДЕРІНІҢ ТЕГІН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУҒА ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚР ӘЛЕУМЕТТІК КОДЕКСІНДЕ БЕКІТУ

Келесі редакцияда баяндауды ұсыну ұсынылады:

«1-тармақ, 157-бап. Жеке бағдарлама, 1-параграф. Жалпы ережелер, 13-тарау. Мүгедектігі бар адамдарды мемлекеттік қолдау, 3-бөлім. Халықты әлеуметтік қорғау бағыттары және оларды іске асыру тәртібі, 2023 жылғы 20 сәуірдегі № 224-VII ҚРЗ Қазақстан Республикасының Әлеуметтік кодексінің Ерекше бөлімі»

«Жеке бағдарлама мүгедектік белгіленген мерзімге мүгедектігі бар адамдардың жеке қажеттіліктерін бағалау негізінде әзірленеді және ол уәкілетті мемлекеттік орган айқындаған тәртіппен организм функцияларын қалыптастыруға, дамытуға, қалпына келтіруге және (немесе) организмнің бұзылған және (немесе) жоғалған функцияларының орнын толтыруға бағытталған медициналық, әлеуметтік, кәсіптік шаралар кешенін қамтиды».

3. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ИНКЛЮЗИВТІК САЯСАТЫ ТҰЖЫРЫМДАМАСЫНДАҒЫ «ОТБАСЫН ҚОЛДАУ ИНСТИТУТЫН ДАМУ» БЛОГЫН ТОЛЫҚТЫРУ»

«Отбасын қолдау институтын дамыту» бөліміне мүгедектігі бар балаларға күтім жасайтын ата-аналар мен қамқоршыларға психологиялық қолдау жүйесін дамыту қажеттілігі туралы ережені қосу ұсынылады.

Тұрақты инклюзияның және институционализацияның алдын алудың негізгі факторы ретінде ата-аналардың құзыреттілігін арттыру бағдарламаларын, эмоционалды шаршаудың алдын алу, сүйемелдеу және кеңес беру бойынша қолжетімді қызметтерді көздеу қажет.

4. ЖРБ-НЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК БӨЛІГІНЕ «ЗАҢДЫ ӨКІЛДЕРГЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ» ҚЫЗМЕТІН ЕНГІЗУ (ҚР ЕХӘҚМ-НІҢ №260 БҰЙРЫҒЫНА ҰСЫНЫСТАР НЕГІЗІНДЕ)

Әлеуметтік реабилитация іс-шаралары тізбесін заңды өкілдерге психологиялық қолдауды қамтитын тармақпен толықтыру ұсынылады, оның ішінде:

- жеке консультативтік қолдау
- өзара көмек топтарына қатысу
- профилактикалық психотерапия

**5. АТА-АНАЛАРДЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ
КАБИНЕТТЕРІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
ТҮЗЕТУ (КППК) ҚЫЗМЕТІНЕ БЕКІТУЛЕР ЕНГІЗІ
(ҚР ОҚУ-АҒАРТУ МИНИСТРЛІГІНІҢ №385 БҰЙРЫҒЫНА
ҰСЫНЫСТАР НЕГІЗІНДЕ)**

149-баптың 6-тармағын нақтылап, кабинет тек отбасылық кеңес беру ғана емес, сондай-ақ заңды өкілдерге толыққанды психологиялық қолдау көрсететінін, оның ішінде өзара көмек топтарына қатысу және профилактикалық психотерапияны қамтитынын белгілеу ұсынылады.

**6. ПМПҚ ПСИХОЛОГТАРЫНЫҢ МҮГЕДЕКТІГІ БАР БАЛА
АСЫРАП ОТЫРҒАН АТА-АНАЛАРДЫ ҚОЛДАУ
ҚҰЗЫРЕТТЕРІН КЕҢЕЙТУ (ҚР ДСМ №49 БҰЙРЫҒЫНА
ҰСЫНЫСТАР НЕГІЗІНДЕ)**

Стандартқа ПМПҚ барысында мүгедектігі және мүмкіндіктері шектеулі балалардың заңды өкілдеріне, жолдама бойынша да, өз бетінше жүгінген жағдайда да, психологиялық көмек көрсетудің міндетті екені туралы норманы қосу ұсынылады.

**7. АЛМАТЫ ЖӘНЕ АСТАНА ҚАЛАЛАРЫНДА
ҚОҒАМДЫҚ ҚҰРЫЛЫМДАРДЫҢ ҚОЛДАУЫМЕН
ПИЛОТТЫҚ ЖОБАЛАРДЫ ІСКЕ ҚОСУ**

Алматы және Астана қалаларында ата-аналар мен қамқоршыларға жүйелі психологиялық және әдістемелік қолдау енгізу бойынша пилоттық жобаларды іске асыру. Пилот құрамына заңды өкілдер мен қамқоршыларға, сондай-ақ мүгедектігі және мүмкіндіктері шектеулі балаларға/адамдарға арналған тегін психологиялық қолдау қызметтері, оның ішінде консультативтік көмек, сүйемелдеу және ата-аналардың эмоционалды шаршауының алдын алу бағдарламалары енуі тиіс.

8. БАРЛЫҚ ЗАҢНАМАЛЫҚ ӨЗГЕРІСТЕР БОЙЫНША ҰСЫНЫСТАРДЫ «ШЕКТЕУЛІ МҮМКІНДІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРДЫ (АДАМДАРДЫ) КЕШЕНДІ ҚОЛДАУ ТУРАЛЫ» ЗАҢ ЖОБАСЫН ТАЛҚЫЛАУ ШЕҢБЕРІНДЕ ЕНГІЗУ

Құқықтық реттеуді жетілдіруге қатысты барлық ұсыныстарды, соның ішінде ата-аналардың психологиялық қолдау алу құқығын бекіту, қауымдастықта көрсетілетін қызметтерді дамыту, сүйемелдеу тетіктерін күшейту және институционализацияның алдын алу шараларын осы заң жобасын қарау барысында ұсыну қажет. Аталған заң жобасы отбасыға бағдарланған қолдаудың заманауи халықаралық стандарттарын интеграциялауға арналған негізгі платформа болып табылады.

Бұл ұсынымдар нормативтік тұрғыдан іске асыруға қолайлы, экономикалық жағынан тиімді және әлеуметтік маңызы жоғары. Олар жаңа институттар құруды талап етпейді, керісінше медициналық қызметтерді реттеу мен қаржыландырудың қолданыстағы тұрақты әрі үйреншікті тетіктерін пайдаланады, бұл жаңа қызметтерді бөлек бюджет құрмай-ақ енгізуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар бұл ұсыныстар ата-аналарды қолдауға жүйелі тәсіл қалыптастырып, үш негізгі реабилитация, білім беру және денсаулық сақтау арқылы бірыңғай стандарт құрады.

МҮНДАЙ ТӘСІЛ:

- 1** ведомствоаралық үйлестіруді және қызметтердің сабақтастығын
- 2** елдің барлық өңірлеріндегі отбасылар үшін тең қолжетімділікті
- 3** баланың реабилитациясы үдерісінде отбасы институтын мемлекеттің серіктесі ретінде нығайтуды қамтамасыз етеді

ҰЗАҚ МЕРЗІМДІ ШАРАЛАР

«Мама Про» ұсынған тәсілде нормативтік өзгерістер басымдыққа ие болғанымен, тұтас көзқарасты қалыптастыру үшін ұзақ мерзімді көріністе жүзеге асыруға болатын қосымша шаралар қажет.

ОСЫҒАН БАЙЛАНЫСТЫ ҚОР ТӨМЕНДЕГІ ҚАДАМДАРДЫ ҰСЫНАДЫ:

1

Ата-аналарға арналған қолдау шаралары, қызметтер және мүмкіндіктер туралы бірыңғай ұлттық ақпараттық платформаны құру

2

Әсіресе өңірлерде ата-аналарға арналған онлайн-консультациялар мен жедел желілерді іске қосу

3

ҮЕҰ және жергілікті әкімдіктердің қатысуымен **peer-to-peer** қауымдастықтарын және ата-аналарға арналған қолдау топтарын институционалдандыру

4

Әлеуметтік орталықтар базасында **respite care (уақытша күтім қызметі)** бойынша пилоттық жобаларды іске асыру

5

Бір орталықта қызмет көрсететін отбасылық қолдау кешенді орталықтарын (**Ұлыбританиядағы Family Hubs баламалары**) дамыту

6

Стигманы төмендетуге және азаматтық бастамаларды қолдауға бағытталған мемлекеттік ақпараттық кампаниялар арқылы психологиялық амандық пен өзара қолдау мәдениетін ілгерілету

ҚОРЫТЫНДЫ

Осы [policy brief](#) ұсыныстары мүгедектігі бар балаларды асырап отырған отбасыларды қолдаудың тұтас әрі тұрақты жүйесін қалыптастыруға бағытталған. Оларды іске асыру мемлекетке «күтім» моделінен «отбасымен серіктестік» моделіне көшуге мүмкіндік береді және Қазақстанның БҰҰ-ның Мүгедектердің құқықтары туралы конвенциясы шеңберіндегі халықаралық міндеттемелерін орындалуын қамтамасыз етеді.